

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

QASDDAN ODAM O'LDIRISH JINOYATLARNING VIKTIMOLOGIK PROFILAKTİKASINI TASHKIL ETISHDA XORIY TAJRIBASI

Kasimov Nodirjon Sodikjonovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi 2-sonli Toshkent akademik litseyi direktorining o'quv ishlari bo'yicha o'rinbosari, IIV Akademiyasi doktoranturasi mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqola O'zbekistonda qasddan odam o'ldirish jinoyatlarini oldini olish uchun zarur bo'lgan bir qator profilaktik choralarini taklif qiladi, ijtimoiy xavfli xatti-harakatlardan jabrlangan shaxslar va ularning yaqin qarindoshlari viktimologik masalalarini hal qilishda xorijiy davlatlarning tajribasi orqali yordam ko'rsatish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: viktimologiya, viktimizatsiya, qurbonlik profilaktikasi, jinoyat qurboni.

«Viktimologiya» so'zi ensiklopedik va izohli lug'atlarda lotinchadan "victima" – jabrlangan, jabrlanuvchi va yunoncha "logos" – ta'limot, ya'ni jabrlanuvchilar haqidagi ta'limot degan ma'noni anglatadi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyati jabrlanuvchisi jinoiy hujumga uchragan jismoniy shaxsdir. Jinoyat qurbonining kriminologik tushunchasi ehtimoliy, potensial jabrlanuvchini ham qamrab oladi. Jinoyatning potensial jabrdiydasi - o'zi bilan bir xil bo'lgan boshqa ijtimoiy sub'ektlarga nisbatan unga nisbatan jinoiy tajovuz qilish ehtimolini oshiradigan xususiyatlarga ega bo'lgan shaxs. Qasddan odam o'ldirish jinoyatlariga qarshi kurashish profilaktikasi samaradorligini oshirish maqsadida jinoyatchi shaxsini, jinoyat sodir etishiga sabab bo'layotgan sabablar, omillar va shart-sharoitlarni o'rganish bilan bir qatorda, jabrlanuvchi shaxsini ham atroflicha o'rganish zarur. Jabrlanuvchining shaxsiyati va bu shaxs shunday bo'lgan barcha holatlarni o'rganish zarur. Hozirgi vaqtda jinoyatni viktimologik tahlilsiz o'rganish to'liq va noto'g'ri ekanligi juda asosli e'tirof etilgan. Jabrlanuvchining shaxsini o'rganmasdan, profilaktika mavjud an'anaviy yondashuvlardan tashqariga chiqq olmaydi. Shu munosabat bilan jinoyat sodir etish imkoniyati aniqlanishi va keyinchalik zararsizlantirilishi mumkin bo'lgan ko'plab omillarga bog'liq degan fikrdan kelib chiqib, profilaktikaning darajalari, shakllari va turlarini hisobga olgan



Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

holda, uning qurbonlik yo‘nalishi alohida ajratiladi. Bunday omillardan biri jinoyat qurboni va uning xatti-harakatidir. Qasddan odam o‘ldirish jinoyatlarining viktimologik profilaktikasi - jabrlanuvchining xulq-atvorini shakllantiradigan va jinoyat sodir etishga sabab bo‘ladigan omillar, holatlar, vaziyatlarni aniqlash, bartaraf etish yoki zararsizlantirishga qaratilgan ijtimoiy institutlarning o‘ziga xos faoliyati; himoya xususiyatlarini tiklash yoki faollashtirish uchun xavf guruhlari va qurbonlik darajasi yuqori bo‘lgan aniq shaxslarni aniqlash; shuningdek, fuqarolar va shaxslarni jinoyatlardan himoya qilishning mavjud maxsus vositalarini ishlab chiqish yoki takomillashtirish.

Hozirda mamlakatimizda qurbonlik siyosatining asosiy yo‘nalishlarini tartibga soluvchi yagona qonun hujjatlari mavjud emas, bu jinoyat olamiga qarshi keng qamrovli kurash olib borishga to‘sqinlik qilmoqda. Xorijiy davlatlar jamoat qurbonligining oldini olish, ijtimoiy xavfli harakatlar qurbonlariga yordam ko‘rsatish choralarini ishlab chiqish va qo‘llash bo‘yicha ham huquqiy, ham amaliy sohalarida O‘zbekistondan oldinda. Ko‘pgina xorijiy mamlakatlarda qurbonlik siyosatining yo‘nalishlarini tartibga soluvchi qonunchilik tizimi allaqachon yaratilgan. Har yili 22 fevralda Evropada jinoyat qurbonlarini qo‘llab-quvvatlash kuni nishonlanadi. Aynan shu kuni Buyuk Britaniyada “Jinoyat qurbonlari xartiyasi” nashr etildi.

Amerika Qo‘shma Shtatlarida qurbonlar huquqlari to‘g‘risidagi qonun 1980-yilda qabul qilingan. Ushbu qonunga ko‘ra, ular quyidagi huquqlarga ega: imtiyozlar to‘g‘risida barcha zarur ma‘lumotlarni olish; yetkazilgan zararni qoplash hajmi va shakllari bo‘yicha o‘z takliflarini kiritadi. Jinoyat jabrdiydalari yetkazilgan zararni aybdorlarning o‘zlari qoplabgina qolmay, balki davlat tomonidan tovon undirish huquqiga ham ega. Xorijiy mamlakatlarda qurbonlik muammolarini hal qilish nafaqat qonunchilik darajasida yoki huquqni muhofaza qilish organlariga tegishli vakolatlarni berish orqali amalga oshiriladi. Jinoyat qurbonlariga yordam beradigan turli jamoat tashkilotlari, qo‘mitalar va kasaba uyushmalari mana shunday tuziladi. Masalan, Germaniyada jinoyat qurbonlariga yordam ko‘rsatadigan “Oq uzuk” jamoat birlashmasi va AQSHda Jabrlanganlarga yordam berish milliy assotsiatsiyasi va “Ayollar zo‘rlash tahdidlariga qarshi kurash” qo‘mitasi. Xalqaro miqyosda jabrlanuvchilarning huquqlarini himoya qilish muammosi 1985-yil 29-noyabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan tasdiqlangan Jinoyat va hokimiyatni suiste‘mol qilish qurbonlariga nisbatan odil sudlovning asosiy tamoyillari deklaratsiyasida mustahkamlangan.



Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Jabrlanuvchilarni qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishlari:

- 1) BMTga a‘zo davlatlarning milliy qonunchiligiga jabrlanuvchilarning adliya tizimiga kirishi va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishining xalqaro standartlarini joriy etish;
- 2) jabrlanuvchilarga, ularning oila a‘zolariga yoki qaramog‘ida bo‘lgan shaxslarga jinoyat-huquqiy kompensatsiya;
- 3) jabrlanuvchilarga davlat va nodavlat mablag‘lari hisobidan kompensatsiya to‘lash;
- 4) davlat, ixtiyoriy jamoat va mahalliy manbalardan zarur moddiy, tibbiy, psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatish.

Vujudshunoslik eng jadal rivojlanayotgan (AQSH, Germaniya, Kanada, Shveysariya, Yaponiya, Italiya) va viktimologiyaning nafaqat nazariy muammolari, balki qurbonlik yo‘nalishining amaliy jihatlari ham faol rivojlanayotgan ayrim mamlakatlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Shunday qilib, AQSHning ba‘zi universitetlaridagi tadqiqot markazlari aholining qurbonligining turli ko‘rsatkichlari bo‘yicha tadqiqotlar olib boradi va maxsus viktimologik klinikalar tashkil qiladi. Germaniya politsiya maktablarida viktimologiya asoslari bo‘yicha maxsus kurs o‘qitiladi, ushbu kurs qoidalarini politsiya amaliyotida qo‘llash bo‘yicha ma‘ruzalar o‘qiladi va seminarlar o‘tkaziladi. Viktimologiya Yaponiyada ham ma‘lum rivojlanishga erishdi, bu erda qurbonologik tadqiqotlar keng qamrovli yuridik tadqiqot instituti va politsiya tadqiqot instituti tomonidan amalga oshiriladi, ularda psixologiya va ma‘rifiy ishlar bo‘yicha maxsus laboratoriyalar mavjud bo‘lib, ular jabrlanganlarning shaxsiyati va xatti-harakatlarini, ularga yetkazilgan zararni, jabrlanuvchi va huquqbuzarlar o‘rtasidagi munosabatlar shakllarini o‘rganadi. Xorijiy mamlakatlarda odamlarni jinoiy muhitdan himoya qilishga urinishlar hatto me‘moriy rejalashtirish yordamida ham amalga oshiriladi. Bu juda yangi yo‘nalish, lekin allaqachon rivojlanishni olgan. Masalan, Londonning tumanlaridan birida (Stounbridj) rivojlanishning o‘ziga xos xususiyatlari politsiyaga jinoyatchilarni hibsga olishni qiyinlashtirdi. Ko‘p o‘tmay, huquq-tartibot idoralarining iltimosiga ko‘ra, munitsipalitet bir qator uylarni buzish va Stounbrijni qayta qurishga qaror qiladi. Jinoyat manzarasini yaratgan arxitektura xususiyatlari olib tashlandi va Stonebridge aholisiga uy-joy vazirligi tomonidan blokda har bir xonadonni signalizatsiya va boshqa xavfsizlik vositalari bilan jihozlash uchun 1000 funt sterling berildi. Ko‘p yillar davomida to‘plangan xorijiy mamlakatlar tajribasi



Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

tufayli qurbonlik siyosatining asosiy yo‘nalishlarini aniqlash, uning rivojlanish istiqbollarini aniqlash mumkin.

Shunday qilib, zamonaviy O‘zbekistonda qurbonlik muammolarini hal qilish quyidagi tadbirlarni amalga oshirish orqali mumkin:

- jinoyat qurbonlariga yordam ko‘rsatishning asosiy yo‘nalishlarini belgilaydigan huquqiy kontseptsiyani ishlab chiqish va qabul qilish;
- jinoyatchilarga qo‘shimcha sud xarajatlarini yuklash;
- fuqarolarning qurbonligini kamaytirish bo‘yicha davlat (yoki mintaqaviy) dasturining bajarilishini tahlilini hisobga olgan holda ishlab chiqish va qabul qilish aholining muayyan toifalariga qaratilgan bo‘ladi. (ayollar, bolalar, qariyalar);
- huquqni muhofaza qilish organlarida qurbonlik profilaktikasi bo‘yicha ixtisoslashtirilgan bo‘linmalarni tashkil etish;
- jinoyatdan jabrlanuvchiga moddiy zararni qoplashning yagona tizimini tashkil etish;
- fuqarolar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o‘rtasidagi ishonch va o‘zaro hamkorlikni mustahkamlash;
- jinoyatlardan jabrlanganlarga va ularning yaqin qarindoshlariga yordam ko‘rsatish uchun jamoat birlashmalarini tashkil etish;
- viktimologiya sohasida mutaxassislar tayyorlash: noto‘g‘ri tushunish, ma‘naviy qo‘pollik, ba‘zi advokatlarning ochiq qo‘polligi, zaif adolat tizimi bilan birgalikda odamlarda qonunga ishonmaslik va salbiy reaksiyaga sabab bo‘ladi, shuning uchun uning mazmunini qayta ko‘rib chiqish kerak va huquqiy bilimlarni insonparvarlik yo‘nalishini hisobga olgan holda uzatish texnologiyasi;
- aholining huquqiy madaniyatini oshirish;
- jinoyat qurbonlarini rehabilitatsiya qilish markazlarini tashkil etish, guruh va yakka tartibda maslahatlar tashkil etish, ijtimoiy-psixologik yordamni bepul ko‘rsatish;
- “xavf toifasi” - nosog‘lom oilalar, uysizlar, ko‘cha bolalari va shunga o‘xshash boshqa fuqarolarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash;
- jabrlanuvchilarning huquqiy kafolatlari, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan jinoiy xavflar to‘g‘risida ommaviy axborot vositalari va boshqa axborot texnologiyalari yordamida jamoatchilikni xabardor qilish;
- xorijiy tajribani, ilmiy ishlanmalarni umumlashtirish va ulardan foydalanish va qurbonlik salohiyatidan foydalangan holda jinoyatchilikka qarshi kurashish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.



Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th March, 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Bugungi kunda O‘zbekistonda fuqarolarni qasddan odam o‘ldirish jinoyatlaridan viktimologik himoya qilishning mustahkamlangan tizimi mavjud emas, jinoyatning “zaif” tomonini e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Jabrlanuvchilarga ularning huquq va manfaatlarini hurmat qilinishining maxsus kafolatlari asosida yordam ko‘rsatilishi kerak. Bu yo‘nalishlarni amalga oshirishga qisqa muddatda erishib bo‘lmaydi, ularni amalga oshirishga qurbonlik siyosatini resurs va qonunchilik bilan ta’minlash masalalarini izchil o‘rganish, shuningdek, jinoyat qurbonlari bilan muomala qilishning me’yoriy standartlarini ishlab chiqish orqali erishiladi. Biroq, globallashuv va jinoiy tahdidlarning tez sur’atlar bilan o‘sib borayotgan sharoitida mamlakatimizda qurbonlik siyosatining rivojlanishi yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rossiya yuridik entsiklopediyasi. – M.,1999. – 137-bet.
2. Avanesov G. A. Kriminologiya. - 4-nashr. - M.: Birlik-Dana, 2006. – 202-bet.
3. Viktimologiya: uchebnoe posobie / E.O. Filippova; Orenburgskiy gos. un-t. – Orenburg: OGU, 2017. – 224-bet
4. Bogolyubova T. A., Demidov YU. N. Kriminologiya: darslik. universitetlar uchun. - Moskva: Infra, 2010. – 286-bet.
5. Jinoyat va hokimiyatni suiiste’mol qilish qurbonlari uchun adolatning asosiy tamoyillari deklaratsiyasi (BMT Bosh Assambleyasining 1985 yil 29 noyabrdagi 40/34 rezolyutsiyasi bilan tasdiqlangan).
6. Viktimologiya: o‘quv-uslubiy qo‘llanma / Albeeva A. YU. - Blagoveshchensk: Amsu nashriyoti, 2019. 27-bet.
7. Ksenik, A. A. Jinoyatlarning viktimologik oldini olishning xorijiy tajribasi. Yosh olim. - 2017. – 146-bet.

